

RAQAMLI DAVRDA YOSHLARNING MEDIA SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY YO‘LLARI

Qo‘qon davlat universiteti

Xorijiy filologiya fakulteti

talabasi Imomaliyeva Zarnigorxon

Annotatsiya; Ushbu maqolada raqamli axborot muhiti sharoitida yoshlarning media savodxonligini oshirish masalalari keng yoritiladi. Media savodxonlikning nazariy asoslari, uning shaxs va jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, zamonaviy media muhitining xususiyatlari hamda yoshlar orasida ushbu ko‘nikmalarni shakllantirishning samarali yo‘llari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, media xatarlarning tabiati, ularning psixologik va ijtimoiy omillari o‘rganiladi va ta’lim jarayonida media savodxonlikni rivojlantirish bo‘yicha takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar; Media savodxonlik, axborot xavfsizligi, tanqidiy fikrlash, raqamli madaniyat, yoshlar, media ta’lim, manipulyatsiya, feyk axborot.

Kirish.

Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi insonlar, ayniqsa yoshlar hayotiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Bugungi kunda axborot olish jarayoni bir necha soniya ichida amalga oshadi, ijtimoiy tarmoqlarning ommalashishi esa media iste’molini keskin oshirib yubordi. Yoshlarning dunyoqarashi, xulq-atvori va qaror qabul qilish jarayoni ko‘p hollarda media orqali shakllanadi. Shuning uchun ham media savodxonlik nafaqat bilim, balki ijtimoiy himoya, ongli tanlov va shaxsiy xavfsizlikni ta’minlaydigan muhim ko‘nikmaga aylandi. Media savodxonlikning mazmuni — axborotni tahlil qilish, uning ishonchliligini baholash, manbani tekshirish, hissiyotga qaratilgan manipulyativ usullarni aniqlash va media kontent yaratishda axloqiy me’yorlarga amal qilishdir. Mazkur maqolada yoshlarning media savodxonligini rivojlantirish zaruriyati, uning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari atroflicha yoritiladi.

Asosiy qism.

Media savodxonlik tushunchasi ko‘plab ilmiy yondashuvlarga tayanadi va u nafaqat media mahsulotlarini tushunish, balki ularni tanqidiy tahlil qilish, zamonaviy axborot oqimida ongli ravishda yo‘l topish, shuningdek, shaxsning raqamli madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Raqamli media tizimi doimiy ravishda o‘zgarib bormoqda: tezkorlik, interfaollik va ko‘pkanallilik yoshlarning axborot iste‘moli hajmini keskin oshirdi. Bu esa bir tomondan cheksiz imkoniyatlar yaratsa-da, boshqa tomondan, feyk xabarlar, deepfake texnologiyalari, manipulyativ reklama, internet qaramligi va kibershantaj kabi xatarlarni kuchaytirmoqda. Media savodxon bo‘lmagan yoshlar tez-tez yolg‘on ma‘lumotlarga ishonib qoladi, hissiyotga asoslangan qarorlar qabul qiladi va internetdagi axborotlar ta‘siriga tez beriladi. Shu bois media savodxonlikni rivojlantirishning nazariy asoslaridan biri sifatida kulti-vatsiya nazariyasi keltiriladi; unga ko‘ra, media uzoq muddat davomida shaxs dunyoqarashiga kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Shuningdek, agenda-setting nazariyasi OAVning jamiyatda qaysi mavzularni muhim sifatida ko‘rsatishini belgilashini tushuntiradi. Framing nazariyasi esa xabarni qanday shaklda berilishi uning mazmunini sezilarli darajada o‘zgartirishini ko‘rsatadi. Bu nazariyalar yoshlarning media orqali qanday shakllanishini chuqur tushunishga yordam beradi.

Yoshlarning media savodxonligiga ta‘sir etuvchi omillar ko‘p. Psixologik omillar ulardan eng muhimidir, chunki yoshlar hissiy jihatdan ta‘sirchan bo‘lishgani uchun manipulyatsion kontentni oson qabul qilishlari mumkin. Ijtimoiy omillar — oila, maktab, do‘stlar va internet muhitining ta‘siri — media odatlarni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Texnologik omillar esa, masalan, smartfon va internetga cheksiz kirish, yoshlarning media bilan shug‘ullanish vaqtini orttiradi. Shuning uchun media savodxonlikni oshirishda tanqidiy savollar berish, manbalarni tekshirish, fakt-cheking ko‘nikmalarini egallash, axborot iste‘molini me‘yorlash va media dietani boshqarish kabi amaliy yondashuvlar muhimdir. Yoshlar qaysi manbalar ishonchli, qaysi xabarning ortida tijoriy yoki siyosiy maqsad turganini anglay olishi kerak.

Buning uchun ularga fakt-cheking vositalaridan foydalanishni, rasm va videolarni tekshirish usullarini, bir mavzu bo'yicha bir nechta mustaqil manbani solishtirishni o'rgatish zarur.

Ta'lim jarayonida media savodxonlikni shakllantirishning eng samarali yo'li — amaliy mashg'ulotlardir. O'quvchilar blog yaratish, video montaj qilish, reportaj tayyorlash, ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish orqali media jarayonlarining ichki mexanizmlarini tushunib boradi. Bu ularda ijodkorlikni oshiradi va media mahsulotning qanday yaratilishini bilish orqali manipulyatsiyaga berilmaslikni ta'minlaydi. Oila ham bu jarayonda muhim rol o'ynaydi, chunki media iste'moli ko'p hollarda uyda shakllanadi. Ota-onalar farzandlarini internetdagi xavfli kontentdan himoya qilish, vaqtni rejalashtirish va media madaniyatiga amal qilishda yo'naltirishi zarur. Shuningdek, maktablarda media ta'lim dasturlarini joriy etish, trening va seminarlar o'tkazish, yoshlar o'rtasida axborot madaniyatini targ'ib qilish dolzarbdir.

Umuman olganda, media savodxonlik yoshlarning nafaqat intellektual rivojlanishiga, balki ularning axloqiy qarashlari, mas'uliyat hissi, axborotga nisbatan ongli munosabati va raqamli makonda o'zini tutish madaniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi globallashtirish davrida media savodxonlikning yetishmasligi — jamiyat uchun xavfli holat, ammo uning shakllantirilishi esa yuksalish omilidir.

Xulosa.

Raqamli axborot muhiti keskin o'zgarib borayotgan bir davrda yoshlarning media savodxonligini rivojlantirish — jamiyatning intellektual, ijtimoiy va axborot xavfsizligini ta'minlashning eng muhim omillaridan biridir. Media savodxon yoshlar manipulyativ xabarlarini farqlay oladi, tanqidiy fikrlaydi, haqqoniy ma'lumotlarni izlaydi va internetdan mas'uliyat bilan foydalanadi. Ta'lim muassasalari, oila va jamiyatning barcha bo'g'inlari birgalikda harakat qilgandagina media savodli, ongli va faol avlodni tarbiyalash mumkin bo'ladi. Shu sababli media savodxonlikni shakllantirish bo'yicha ta'limiy, texnologik va ijtimoiy yondashuvlarni uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture.
2. Potter W. J. Media Literacy.
3. Kellner D. & Share J. Critical Media Literacy: Theory and Practice.
4. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide.
5. UNESCO. Media and Information Literacy Guidelines.
6. Livingstone S. Young People and Digital Media.
7. Anderson C. The Filter Bubble.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni.